

Modrotisk na Moravě

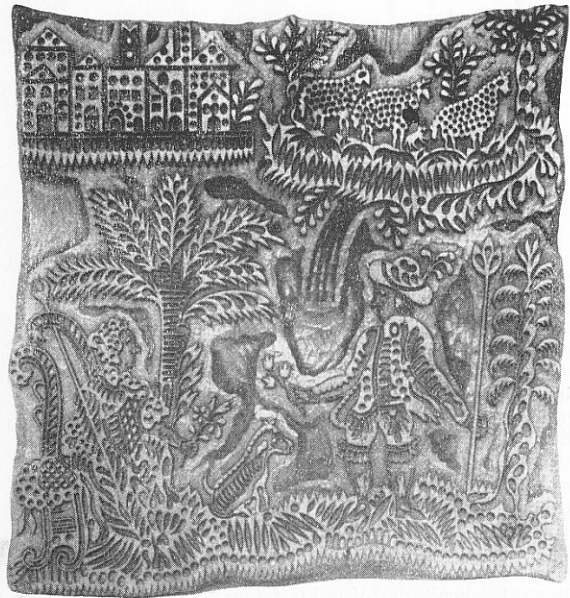
Miloš Melzer

O počátcích výroby modrotisku na Moravě se nedochovaly téměř žádné údaje. Je pravděpodobné, že tiskaři tkanin byli ještě v 18. století včleněni v barvířském cechu. Podle archívních pramenů došlo v druhé polovině 18. století k základní profesionální diferenciaci v barvířském řemesle. Část řemeslníků barvila výhradně vlněné látky a hedvábí, říkalo se jim *krásnobarvíři* (Schönfärber). *Černobarvíři* (Schwarzfärber) se specializovali na barvení plátna a příze modrou, červenou, zelenou a hnědou barvou. Objevili se také *tiskaři plátna* (Leinwanddrucker). Specializace s sebou přinášela ostrý konkurenční boj o vymezení řemeslnické působnosti a vrchnostenské úřady často byly nuceny řešit vzniklé spory.

: V průběhu 19. století dosáhla rukodělná výroba modrotisku nebývalého rozkvětu. Modré tkaniny s bílým nebo barevným vzorem získaly oblibu u nejšířších lidových vrstev. Používaly se ke zhotovení částí oděvů i k doplnění interiéru nebo vybavení bytového zařízení. Výrobci modrotisku však usilovali nejen o kvantitativní uspokojení poptávky, ale někteří z nich, aby odolali konkurenčnímu tlaku, především továrního zboží, přistoupili i ke kvalitativně náročnějším způsobům výroby. O tom například svědčí produkce barvířny a tiskárny Eduarda Jeřábka v Uničově, která vyráběla v druhé polovině 19. století vícebarevný modrotisk. Podnik, který byl původně založen pouze na ruční výrobu, doznal v letech 1860–1880 velkého rozmachu, k čemuž přispěla i řada vynálezů Eduarda Jeřábka v oboru barvení indigem a tiskařství. O kvalitách výrobků svědčí i úspěšná účast na světové výstavě v Lon-

▷ 1/ Vzorník Eduarda Jeřábka z Uničova pro vícebarevný tisk – detail, Vlastivědný ústav Olomouc, přír. č. 232/77

dýně v roce 1874, kde exponáty firmy obdržely čestnou medaili. V 80. a 90. letech minulého století získal podnik několik cen a uznání i na domácích průmyslových výstavách. Postupem doby však upadl zájem spotřebitelů o vícebarevný modrotisk a firma ukončila jeho výrobu. Ovšem dokonalá znalost vkusu zákazníka a práce na objednávku umožňovaly ještě koncem 19. století řadě modrotiskařských dílen úspěšně čelit konkurenčnímu tlaku továrních výrobců a hájit samostatnost. : Technologie a pracovní postupy rukodělné výroby modrotisku byly již mnohokrát publikovány. Stranou ponechme problematiku vývoje desénů modrotiskových forem a svou pozornost zaměříme na závěrečný produkt výroby, na zpracovaný textil, jehož barevné pojednání vzniklo prostřednictvím rezervářního tisku. V široké paletě barevných vzorů tkví specifika modrotisku na Moravě. Na poměrně nevelkém území se v minulosti projevila značná variabilita, jaká pravděpodobně nemá v evropském měřítku obdobu. : Do kategorie modrotisku u nás obvykle

zahrnujeme i neobyčejně pracnou techniku vzorování, kterou nazýváme *vyvazováním*. Princip výroby spočíval v sešití, svázání nebo vevázání drobných předmětů do tkaniny; tím se zabránilo, aby indigová barva nasákla do celé plochy textilu. Nejpůsobivější a velmi vzácné vyvazované zástěry s drobným bílým vzorem se dochovaly z Hané, kde vznikaly v druhé čtvrtině 19. století. Oděvní součástky zdobené vyvazovanou technikou se nosily také v okolí Brna, Veselí n. M., Vlčnova, Kyjova, na brněnském Kloboucku a Žďánsku. : Pro modrotiskaře bylo nejjednodušší výrobní procedurou vybarvení bílých vzorků na modré půdě. O něco málo složitější výrobní postup se uplatňoval při zhotovování leděmodrého vzorku, jehož se dosahovalo dvojitým namočením plátna v indigu. Kombinací obou způsobů dosahovali řemeslníci dvojbarevného, bílého a leděmodrého vzorku. Uvedené vybarvení vzorů modrotisku získalo největší oblibu na Valašsku, moravském Horácku a v některých oblastech Slovácka. Modrotisk se zde používal na svrchní

sukně, zástěry i jiné oděvní součástky. Metrového modrotisku se s oblibou užívalo, a to nejen v uvedených oblastech, na povlaky a potahovaly se jím slavníky. : V druhé polovině 19. století stále intenzivněji pronikaly do technologie úpravy textilu poznatky z chemie a jejich vliv se projevil i při výrobě modrotisku. Proces tvoření různobarevných, popřípadě vícebarevných vzorů, byl prováděn chemickou cestou. Rozmanité složení krycích rezervářních hmot s využitím leptajících či mořidlových účinků některých kyslíčků kovů i různých chromanů umožnilo vybarvovat vzory různými barvami. : Na hornácké sukně a valašské šátky se používalo plátno se žlutým vzorem. Oranžové zbarvení vzorů modrotisku bylo oblíbené na Slovácku, v okolí Brna a na Drahanské vysočině. Na pomezí Moravy a Slovenska byl žádán modrotisk s kombinací žlutého a zeleného vzoru. Mezi neznámější krojové součásti s tímto barevným pojednáním vzorů patří kopaničářské zástěry ze Starého Hrozenkova a jeho okolí. Se žlutozeleným vzorem se zfoto-

Δ 4/ Sukně, vícebarevný uničovský tisk, 19. stol., Haná, 410 × 90 cm, Vlastivědný ústav Olomouc, přír. č. 72/69

▷ 5/ Zástěra, vícebarevný uničovský tisk, 19. stol., Haná, 317 × 84 cm, Památník Fr. Táborského, Bystřice pod Hostýnem

◁ 2/ Modrotisková forma, figurální motiv s galantní scénou, dřevo, 18. stol., 2 × 27, 5 × 28 cm, Městské muzeum Moravská Třebová, inv. č. H 148

◁ 3/ Modrotisková forma, plošný kombinovaný florální motiv, 19. stol. 5,5 × 23,8 × 24,2 cm, Vlastivědný ústav Olomouc, inv. č. E 20001

vovaly také šátky ve Valaš. Kloboukách. V krojovém odívání na Moravě nalzáme převážně tmavomodrý modrotisk s bílým, bleděmodrým, žlutým, oranžovým desénem nebo dvojbarevnou kombinací vzorů bílého a bleděmodrého, zeleného a žlutého. Pomocí různých rezerv však tiskaři dosahovali i více barev, např. červenou, a škálu barev rozšiřovali také přibarvením základu v jinobarevných lázních. Tak vznikaly na Moravě uničovské a přerovské tisky, které představují jedinečné doklady moravského ručního barvířství a které od poloviny 19. století výrazně ovlivnily hanácké krojové odívání.

: U výrobků uničovských tiskařů, kteří pracovali v podniku Eduarda Jeřábka, převládá v polychromii vzorů červená barva, u přerovských výrobků z dílny Karla Bayera je charakteristická žlutá a modrá barva v rostlinné výzdobě. Vzory těchto textilních rezerváčních tisků vynikají originalitou. Látky na sukně mají drobné vícebarevné vzory, zástěry lemují široké bordury s pruhy stylizovaných rostlinných ornamentů, jejichž půvab spočívá v barevné kompozici.

: Počátkem 20. století, v době, kdy nivelizace lidové kultury značně pokročila, ztrácela řada výrobců modrotisku odbytiště. Do čtyřicátých let našeho století se udrželo jen několik dílen a v padesátých letech pracovala v českých zemích pouze tři střediska modrotisků, všechna shodou okolností na Moravě. Koncem padesátých let zanikla dílna v Moravské Třebové, ale Josef Danzinger v Olešnici a František Joch ve Strážnici pokračovali ve výrobě.

: Od padesátých let věnuje systematickou pozornost produkci modrotisků Ústředí lidové umělecké výroby. Kolektiv pracovníků ÚLUV, v kontextu s tradicí, rozšířil původní a koncipoval nové vzory i technologické postupy při výrobě modrotisků. Mezi novinky patří tzv. štětcový tisk, kdy se rezerváční hmota nanáší na plátno štětcem přes okraj papíru, a houbičkový tisk (rezerva se nanáší houbičkou). V současnosti se těší modrotisk velké oblibě nejen jako oděvní textil, ale také jako dekorativní prvek moderních interiérů. Především zásluhou ÚLUV se výroba modrotisků nestala historicky uzavřenou kategorií rukodělné výroby.

△ 6/ Modrotisková forma, figurální motiv s loveckou scénou, dřevo, 18. stol., 4,2 × 29,5 × 24,5 cm, Vlastivědný ústav Olomouc, inv. č. E 20003

▷ 7/ Zástěra, oboustranný bílý a bleděmodrý tisk, 19.–20. stol., Valašsko, 237 × 82 cm, Vlastivědný ústav Vsetín, inv. č. 13486

▷ 8/ Sukně, bílý tisk, 20. stol., Slovácko, 473 × 83 cm, Moravské muzeum Brno, inv. č. 10880

V prosinci 1977 byla ve Vlastivědném ústavu v Olomouci otevřena výstava *Modrotisk na Moravě*. Koncepce výstavy vycházela z historické tradice výroby modrotisku na Moravě v 19. století. V tomto období dosáhla řemeslná produkce rezervážího tisku a barvení za studena nebývalého kvantitativního i kvalitativního rozmachu. Autoři výstavy soustředili vybrané ukázky krojových součástí z modrotisku z hlavních moravských národopisných oblastí: Hané, Valašska, Slovácka a moravského Horácka. Ve výstavní síni zhlédli návštěvníci přes 150 muzejních předmětů. Vedle textilu byly vystaveny modrotiskařské formy, vzorníky a celá instalace byla vhodně doplněna ikonografickými doklady využívání modrotisku v odívání ven-

kovského lidu v 19. a na počátku 20. století. : Podstatná část vystavovaných předmětů pocházela z národopisných sbírek Vlastivědného ústavu v Olomouci. Výběr exponátů byl doplněn z fondů Národního muzea v Praze, Moravského muzea v Brně, Slováckého muzea v Uherském Hradišti, Vlastivědného ústavu ve Vsetíně a z řady dalších muzejních sbírek.

: Na výstavě byla též názorně dokumentována současná produkce modrotisku z dílen Ústředí lidové umělecké výroby, kde na výsledcích práce mistrů lidové umělecké výroby lze vidět úsilí o tvůrčí aplikaci principů lidové řemeslné výroby při vytváření nových hodnot hmotné kultury, které jsou úměrné současnému životnímu prostředí a vkusu.

Literatura:

- Bachmann M. – Reitz G.: *Der Blaudruck*, Leipzig 1962
- v. Kurrer W. H.: *Die Druck- und Färbekunst in ihrem ganzen Umfange*, I–II Band, Wien 1848–50
- Melzer M.: *Modrotisk na Moravě*, katalog výstavy, Olomouc 1977
- Stadler M.: *Dějiny textilního tisku, Věci a lidé*, 3, 1951–52
- Schirek C.: *Färberei und Zeugdruck in Mähren*, Mitteilungen des Mährischen Gewerbemuseums in Brünn, 17, 1899
- Stránská D.: *Vzory lidových modrotisků*, *Cesky lid*, 61, 1951
- Stránská D.: *Lidový modrotisk v Cechách a na Moravě*, *Věci a lidé*, 3, 1951–52
- Svobodová V.: *O horáckém modrotisku*, *Nové Město na Moravě* 1971
- Vydra J.: *Ludová modrotlač na Slovensku*, Bratislava 1954

Fotografie: autor (2, 3, 6, 7, 8) a Jiří Subert (1, 4, 5)

